

Lõunaudmurtide laulud IV

I[rina] V. Pchelovodova, N[ikolai] V. Anisimov. *Udmurt folklore. Songs of Southern Udmurts. Issue IV* = И[рина] В. Пчеловодова, Н[иколай] В. Анисимов. *Удмурт фольклор. Лымшор пал удмуртгӧслэн Кырӟан гурӧӧссы. IV поттэт* = *Удмуртский фольклор. Песни южных удмуртов. Выпуск IV*. Izhevsk/Tartu: Estonian Literary Museum Scholarly Press = Ижкар/Тарту: ЭЛМ-лэн тодослыко книгапоттониез = Ижевск/Тарту: Научное издательство ЭЛМ, 2020, 376 lk.¹

Žanna Pärtlas

2020. aastal sai udmurdi rahvamuusikauurijate monumentaalne sari „Udmurdi folkloor“ uue köite „Lõunaudmurtide laulud IV“. Seekord ilmus raamat Udmurdimaa ja Eesti teadlaste koostöös Hõimurahvaste programmi finantstoetusel. Väljaannet on samuti toetanud Eesti Kirjandusmuuseum (teadusgrandist EKM 8-2/20/3) ja Euroopa Regionaalarengu Fond. Raamatu autoriteks ja koostajateks on üks juhtivaid udmurdi etnomusikolooge Irina Ptšelovodova (Udmurdi Ajaloo-, Keele- ja Kirjandusinstituut) ja eesti-udmurdi etnoloog Nikolai Anisimov (Eesti Kirjandusmuuseum).

Sari „Udmurdi folkloor“ on muusikaliste allikate (noodistuste) publikatsioon, mis lähtub territoriaalsest printsiibist – iga köide kirjeldab ühte lokaalset laulutraditsiooni. Kokku on selles sarjas varem ilmunud seitse kogumikku, neist on lõunaudmurtidele pühendatud kolm (Bojkova, Vladõkina 1992; Tšurakova 1999; Veršinina, Vladõkina 2014). Uus köide tutvustab Kijassa rajooni udmurtide laulutraditsiooni. Kogumik sisaldab 137 laulu noodistust; laulud on helisalvestatud Kijassa rajooni kuues külas aastatel 1979 kuni 2015; valdav osa salvestusi on tehtud välitöödel kogumiku autorite osalusel. Raamatule on lisatud mä lupulk audio- ja videonäidetega.

Nagu ka eelmiste „Udmurdi folkloori“ väljaannete puhul eelneb noodistustele sissejuhatav teadusartikkel, kust saab mitmekülgset informatsiooni kogumikus esindatud laulutraditsiooni kohta. Selle köite omapära seisneb selles, et

erinevalt varasematest väljaannetest iseloomustab see Kijassa udmurtide tavandivälist repertuaari (sarja teised köited sisaldavad peamiselt tavandilaule). Tavandivälised (ehk vaba esitamiskontekstiga) laulud jagatakse siin viide rühma: (1) lüürilised laulud, (2) tšastuškad ja tantsulaulud, (3) mängulaulud, (4) narrimislaulud ning (5) laenatud (tatari, vene, mari) laulud. Laulude liigitamise juures arvestavad autorid traditsioonisese (nn. *emic*) vaatenurga ja rahvapärase terminoloogiaga. Nii kasutavad Kijassa udmurdid laulude kohta kahte mõistet – *gur* (viis, meloodia) ja *kõrdzan* (laul). Esimene nimetus käib pigem vanemate tavandilaulude kohta, teist kasutatakse tavandivälisest lauludest rääkides. Laulu määratlemine viisi kaudu (näiteks „kurb viis“) on udmurdi kultuuri iseloomulik joon, mis lõunaudmurtidel on seotud teksti mobiilsusega – salmide vaba järjekorranga ning samade salmide kasutamisega erinevates kombinatsioonides erinevates laululiikides. Viisi tähtsustamine ja teksti mobiilsus ja korduvus eri laululiikides on seotud ka viisi erilise väljendusliku funktsiooniga kultuuris, nii et võib öelda, et erinevalt eesti regilaulust selle tekstikeskse väärtussüsteemiga on udmurdi laulutraditsioon pigem muusikakeskne. Lüüriliste laulude kohta öeldakse ka „tavaline viis/laul“ ja „muistne viis“. Huvitaval kombel ei viita „muistne viis“ mitte niivõrd laulu(liigi) vanusele, vaid pigem selle haruldusele kaasaegses repertuaaris. Oma välitöödel olen sellist sõnakasutust märganud ka teistel rahvastel.

¹ Tiitelleht udmurdi, vene ja inglise keeles, sissejuhatus vene, inglise ja eesti keeles.

Udmurdi laulukultuuri veel üheks oma-päraseks nähtuseks on nn. „nimelised laulud“. Need on laulud, mis „kuuluvad“ konkreetsetele isikutele ja mida teised inimesed laulu „pere-mehe“ kohalolekul laulda ei tohi. See meenutab mingil määral Siberi soomeugrilaste „isikulaule“. Üllatusena tuli aga märkus, et udmurtidel olid vanasti hea lauluoskuse poolest tuntud pigem mehed kui naised.

Sissejuhatavas artiklis vaatlevad autorid põhjalikult eespool nimetatud laululiikide poeetilist sisu, teksti ja viisi ehitust ning esitus-konteksti. Eraldi teemaks on laenatud laulud. Kijassa laulutraditsiooni iseloomustavad teiste rahvaste (tatarlaste, venelaste ja maride) mõjud repertuaarile. Tundub tähelepanuväärne, et rahvalaulikud ise teadvustavad hästi laulude ja nende viiside päritolu ning et vanasti oskasid Kijassa udmurdid ka naaberrahvaste keeli, mis osutab kohaliku kultuuri avatusele ja tole-rantsusele. Publitseeritavate laulude muusikalist külge kirjeldatakse sissejuhatuses üsna lühidalt, mainides tüüpilisi heliridu (anhemitoonilist ja diatoonilist), teksti ja viisi rütmilist vahet ja mitmehäälsel laulmise vorme (need on põhiliselt heterofoonia ja paralleelsetes tertsides laulmine).

Laulude noodistused (need on teinud põhili-selt Irina Ptšelovodova) ise on väga rikkalikuks materjaliks tulevastele uurimustele. Rõõmustab, et paljud laulud on salvestatud ansambli-

esituses ja mitmehäälses faktuuris, mis räägib traditsiooni küllaltki heast seisundist laulude kogumise ajal. Kuigi tegemist on tavandivälise repertuaariga, on paljud viisid pigem vanemas stiilis. Kogumiku eriliseks boonuseks on võimalus kuulata kõiki noodistatud laule mälupulgale salvestatud audiolisas. Videolisa võimaldab tutvuda ka Kijassa udmurtide rahvarõivaste ja tantsuga ning annab aimu välitööde kontekstist.

Väljaande põhjalikkust ja vastavust headele teadustavadele näitavad detailsed metaandmed laulude ja lauljate kohta, mis on toodud kommentaarides ja teistes lisades. Raamatu kasutamist lihtsustab ka selle mitmekeelsus: laulutekstid on tõlgitud vene ja inglise keelde, sissejuhatavat artiklit saab lugeda vene, inglise ja eesti keeles. Väikese kriitikana mainin trükivigade rohkest ja muusikaterminite ebakorrektselt tõlki-mist eestikeelses sissejuhatuses. Kommentaarid on kahjuks ainult vene keeles.

Kokkuvõtteks võin rõõmuga tunnistada, et „Löunaudmurtide laulude IV“ puhul on tegemist märkimisväärse panusega soome-ugri rahvaste muusikalise pärandi jäädvustamisse ja uurimisse. Arvestades aga sarja „Udmurdi folkloor“ teisi osi ja paljusid udmurdi laulude väljaandeid ka väljaspool seda sarja, võib tõdeda, et udmurdi rahvalaul on hetkel üks paremini dokumenteeritud ja avalikkusele kättesaadavaks tehtud soome-ugri rahvamuusika kultuure.

Kirjandus

Bojkova, Vladõkina 1992 = Бойкова, Е[лена] Б., Т[атьяна] Г. Владыкина 1992. *Удмурт фольклор = Удмуртский фольклор. Песни южных удмуртов. Выпуск I.* Ижкар = Ижевск: Удмуртский институт истории, языка и литературы УрОПАН. [Bojkova, J[elena] B., T[atjana] G. Vladõkina 1992. *Lõunaudmurtide laulud.* I köide, seeria „Udmurdi folkloor“, Iževsk: Udmurdi Ajaloo- ja Kirjandusinstituut.]

Tšurakova 1999 = Чуракова, Р[имма] А. 1999. *Удмурт фольклор. Лымшор пал удмуртъяслэн Кырзан гуръясы. II поттэт = Удмуртский фольклор. Песни южных удмуртов. Выпуск II.* Ижкар = Ижевск: Удмуртский

институт истории, языка и литературы УрОПАН. [Tšurakova, R[imma] A. 1999. *Lõunaudmurtide laulud.* II köide, seeria „Udmurdi folkloor“, Iževsk: Udmurdi Ajaloo-, Keele- ja Kirjandusinstituut.]

Veršinina, Vladõkina 2014 = Вершинина, Е[лена] Б., Т[атьяна] Г. Владыкина 2014. *Удмурт фольклор. Лымшор пал удмуртъяслэн Кырзан гуръясы. III поттэт = Удмуртский фольклор. Песни южных удмуртов. Выпуск III.* Ижкар = Ижевск: Удмуртский институт истории, языка и литературы УрОПАН. [Veršinina, J[elena] B., T[atjana] G. Vladõkina 2014. *Lõunaudmurtide laulud.* III köide, seeria „Udmurdi folkloor“, Iževsk: Udmurdi Ajaloo-, Keele- ja Kirjandusinstituut.]